

PERMANENȚE AUTOHTONE ÎN DENOMINAȚIA BIHOREANĂ

DE
IOAN ȘARBA

Bihorul, Țara-Bihariei sau Țara-Crișurilor, această regiune nord-vestică a României, locuită din vremuri străvechi de semințiile dacice, în perpetuare de populația daco-romanică și, în descendență nemijlocită, de poporul român, poate demonstra oricând, prin însăși istoria culturii sale materiale și spirituale, că provine, evoluează și aparține, prin toate fibrele ființei sale, (dintr-o și) la o integralitate românească și că a fost animată și înflăcărată neconținut, peste multele secole, de aceeași conștiință a unității naționale. Graiul locuitorilor săi, parte integrantă a limbii române în evoluția sa istorică, îndelungată, e încărcat de seva autohtonă, pe care a revărsat-o și o revărsă în același organism unitar, în același tezaur național de cultură și limbă. Ca urmare, în toate domeniile sale, această ramificație geografico-lingvistică a limbii române reține și dezvăluie permanențele autohtone, legăturile sale indestructibile cu tot ce aparține acestei țări și acestui popor românesc. Un mic mănunchi al dovezilor acestor permanențe autohtone etalate de graiul crișean ne propunem să-l prezentăm în cele ce urmează, iar din întregul noian vom reține doar pe acelea care se manifestă în sistemul de denomație, cu precădere în onomastica bihoreană.

I. Apelativele; particularități crișene:

Consecință a complexului proces de formare a poporului și a limbii române, având la bază, în esență, romanizarea elementului autohton daco-moesic, vocabularul idiomului nostru național este, după cum se știe, de tip latin. Grație, însă, cercetărilor istorico-lingvistice de înaltă probitate științifică, sînt reperabile azi și o parte din elementele lexicale ale fazei prelatine, dacice, a limbii noastre. Astfel, dintre apelativele de proveniență dacică se pare că, în denomația proprie bihoreană, cele mai solicitate sînt: „brînduș“ (= „brîndușă“), „brad“, „baltă“,

„brustur(e)“, „(a se) bucura“, „butură“, „buză“, „copil“, „creț“, „curpăn“, „custură“, „goron“, „groapă“, „grui“, „mal“, „mare“, „măgură“, „mînz“, „moș“, „mușat“, „părau“, „prunc“, „țarină“, „țarc“, „zgardă“, dar, evident, nu singurele¹.

În evoluția istorică a unui idiom, în general, se manifestă, între altele, discret, dar cu tenacitate, tendința conservării prin veacuri, îndeosebi în perimetrul ramificațiilor sale geografice marginale, a unor fapte străvechi de limbă. Acestei tendințe se datorește și pronunțatul caracter de conservare pe care îl deține limba română (constituită la extremitatea răsăriteană a romanității europene), ceea ce îi dă o notă distinctivă în comparație cu celelalte limbi romanice. De aici și interesul manifestat de romaniști, frecvența cu care ei recurg la elementele limbii române în scopul reconstituirii unor termeni latini primari neatestați în scris; fapt e că nu arareori atari reconstituiri au fost confirmate de atestări ulterioare. Iar restrîngînd constatarea la ramificațiile teritoriale ale limbii noastre naționale, remarcăm aceeași pronunțată conservare a elementului latin în dialectul daco-român, în graiurile sale — la loc de frunte situîndu-se și cel crișean, aflat în extremitatea vestică a țării noastre —, cu forme nerezitate sau preluate cu alte modificări decît aci de către limba literară în evoluția ei.

Întîlnim, în primul rînd, o serie de cuvinte latine specific păstrate în graiul de pe Crișuri (unele însă avînd o zonă mai largă de circulație, în Transilvania și chiar în alte regiuni ale țării), ca: „ai“ (lat. „alium“ = „usturoi“), „brîncă“ (lat. „branca“ = „mînă“), „cucurbătă“ (lat. „cucurbita“ = „dovleac“), „curichi“ (lat. „coliculus“ = „varză“), „mnerău“ (lat. „merus“ = „curat“, „pur“; culoarea cerului senin se deduce: „albastru“), „pănură“ (lat. „pinula“ = „dimie“, „stofă“), „tîndă“ (lat. „tenda“ = „antreul casei țărănești“) și altele.

Uneori, fonetismul crișean e mai apropiat de arhetipul său latin, în comparație cu acel mai evoluat al limbii literare, ca în exemplele: „fărină“ (lat. „farina“ = „făină“), „fêrice“ (lat. „filix, icis“ = „ferigă“), „frimbie“ (lat. „fimbria“ = „margine“, „fișie“; de unde „frînghie“), „grănișor“ (derivat ulterior de la „granum“ = „grîu“; literar: „grișor“, „unțîșor“), „greluș“ (lat. „gryllus“ = „greier“), „fust’el“ (lat. „fustis“ = „fuscel“), „pisat“ (lat. „pisatum“ = „păsat“) etc. Cu sens particular se folosesc derivatele bihorene (avînd arhetipul în latină): „aiuș“ (= „usturoiță“; „ai“ + suf. „-uș“), „cornățai“ (= planta numită „cornuț“; „corn“ + „-ățai“), „ierboae“ (= „floarea-soarelui“; „iarbă“ + „-oae“), „lăptucă“ (= „păpădie“, dar și „burete-lăptos“; „lapte“ + „-ucă“), „limboacă“ (= „limba-boului“; „limbă“ + „-oacă“), „mnerăiele“ (= „vopsea albastră“, dar și „albăstrele“; „mnerău“ + „-iele“), „mnerăoară“ (= „viorea“; „mnerău“ + „-oară“) ș.a. Fonetism diferit de cel al limbii literare au și: „frapțan“ (lat. „fraxinus“ =

¹ I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1970, p. 131—216.

„frasin“), „holboră“ (lat. „volvula“=„volbură“) sau „leuriște“ (lat. „labrusca“=„lăuruscă“).

La numele plantei „morărel“ avem de-a face cu un interesant fenomen lingvistic: contaminarea între cuvântul de proveniență dacică „mărar“ și latinescul „morar“ („molaris“), cu adăugarea sufixului diminutiv „-el“. Și poate tot unei asemenea contaminări cu un cuvânt latinesc a rezultat bihorenismul „pipijori“ (=„pupezele“; derivat de la cuvântul prelatin „pupăză“).

Deși nu se încadrează strict denominației, nu sînt lipsite de interes în privința descinderii din latină și unele formații specific crișene provenite, prin fonetică sintactică, de la expresii latine, cum ar fi: „amant’e“ (lat. „ad magis ante“=„mai înainte“, „adineaori“) sau „părdă“ (lat. „per idem“; sens actual: „în dreptul“, „în fața“, „lingă“). Se înscrie aci și un fapt gramatical inedit, conservat în localitatea Tulca (atestată documentar în 1215²), constind în folosirea cu flexiune regulată a verbului „a lua“, ca în latină („levo, levare“), la prezentul indicativului („luu“, „lui“, „luă“... „luă“) și al conjunctivului („să luu“, „să lui“, „să luie“... „să luie“), precum și la imperativul afirmativ („luă!“), spre deosebire de limba literară, unde, se știe, a devenit un verb neregulat.

II. Toponimia

a) Entopice și oronimice:

Înainte de a întreprinde o incursiune în domeniul onomasticii bihorene, vom zăbovi doar pentru un moment la înseși izvoarele cîtorva dintre toponimicele românești reprezentative, la categoria entopicelelor, adică a numelor comune desemnînd o formă geografică, în accepție largă, ce au servit și sîrvesc drept elemente de bază în constituirea numelor proprii geografice, în prim-plan a oronimelor, deci a termenilor proprii care denumesc formele de relief.

Descinderea în această sferă lingvistică, în mod firesc, permite constatarea unui primat net al elementului autohton, semnificativ pentru factura istorică specifică a unui popor și a limbii sale. După cum am văzut mai sus, apelative ca „baltă“, „groapă“, „grui“, „mal“, „măgură“, „pîriu“ provin din substratul traco-dacic. În baza acestora, s-au constituit în Bihor nenumărate nume topice, fie prin derivare, fie prin compunere cu alte cuvinte, mai ales de origine latină. Alegînd doar un singur exemplu, acela al entopicului „măgură“, constatăm că pe teritoriul județului nostru se află mai multe locuri înalte purtînd numele de

² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, II, sub voce.

„Măgura“, dar și mai multe sînt oronimele compuse de la acesta cu un determinant provenit din latină, ca: „Măgura-Fericii“, „Măgura-Gurani-lor“, „Măgura-Roșianilor“, „Măgura-Sacă“, „Măgura-Vinătă“ ș.a. Ecoul elementului de substrat e prezent și în oronimele date virfurilor de munți („Custuri“, „Gruiu“, „Tapu“), dealurilor („Brusturi“, „Bulzului“, „Custurile“, „Goruni“, „-Mare“) și altor forme de relief. Și în toponimia minoră, nenumărate părți de hotar poartă în denumirea lor termeni ca: „Groapa“, „Gropoiu“, „Gruiețe“ (și „Gureață“, cu metateză), „Părău“ și cîte altele.

Preponderente sînt, bineînțeles, elementele entopice latine: „apă“, „cîmp(ie)“, „coastă“, „culme“, „lac“, „munte“, „pădure“, „piatră“, „rîpă“, „rîu“, „șes“, „vad“, „vale“ ș.a.m.d. Iată doar un număr infim de oronime din aria bihoreană a Carpaților-Apuseni, formate din apelative continuatoare ale unui etimon latin: „Alunu“, „Arsura“, „Codru“, „Cucurbăta“, „Culmea“(„-Roșianului“, „-Scaunului“), „Cupari“, „Munceii“, „Muncelășu“, „Piatra“(„-Galbenii“, „-Muncelului“, „-Petranilor“), „Plopiș“, „Run-cu“, „Văratecu“ și multe altele.

Cum cele mai multe dintre entopicele amintite (prin extensiune, chiar oronimele ce le urmează) fac parte din fondul principal lexical al limbii noastre, implicit, pe lingă că sînt foarte vechi și stabile (multe chiar bimilenare), ele ne prezintă o răspindire generală — pe întreaga arie geografico-lingvistică românească de fapt —, pot forma expresii proprii limbii noastre și, mai ales, după cum deja am arătat, au o mare capacitate de a servi ca bază pentru derivare și compunere. De aici, așadar, mulțimea impresionantă de nume topice provenite de la apelativele-entopice de tipul celor de mai sus, frecvente de-a lungul și de-a latul Bihorului. Cîteva sînt însă particularități arhaice, ca „Bulz“ și „Cucurbăta“.

Cu totul remarcabile sînt și aici alte trei entopice cu valoare de simbol al permanenței poporului nostru în vatră latină: „sat“ (lat. „fossatum“), „pămînt“ (lat. „pavimentum“) și „țară“ (lat. „terra“), acesta din urmă în sens larg, dar și în accepția mai restrînsă — cu iz istoric — de „provincie“ (ca în exemplele, în întregime autohtone: „Țara-Bihorului“ sau „Țara-Crișurilor“). Magistrul e cîntată această „Țară“ de pe Crișuri în însuși folclorul local, după cum probează și această mostră străveche, pe care personal am cules-o: „Țara mea-i țară la deal / Și se face grău rar; / Țara mea-i țară la șes / Și se face grău des“, deci, cu sublinierea varietății reliefului întrunit aci.

Denumirile proeminențelor de seamă ale reliefului românesc vin pînă la noi încă din străfundurile istoriei, dovadă fiind însăși dificultatea destăinuirii etimologiei lor. Iar cap de serie în acest sens îl constituie chiar numele generic al vastului lanț muntos la poalele și în preajma căruia s-a produs geneza poporului român: Carpații. Se știe că, indubitabil, între acest oronim și numele antic al unor însemnate comunități da-

cice, aceea a „carpilor“ (dar și a „harpilor“)³, există o legătură directă, expresie a unui fenomen lingvistic — obișnuit și străvechi în onomastică — prin care se realizează împrumuturi reciproce de termeni între toponimie și etnonimie. Faptul că specialiștii încă n-au ajuns la un consens în a stabili care dintre termenii „carpi“ și „Carpați“ constituie cuvântul de bază și care e derivatul are mai puțină importanță. Sigur e însă că la baza amîndurora se află același etimon, un apelativ arhaic, al cărui radical e provenit fie din rădăcinile indo-europene „kar-“ (sens: „a lăuda“) sau „(s)ker-“ („a tăia“; conform și albanezele: „shk'er“ și „har“)⁴, fie din ulteriorul tracic „kar-“ (conform cu care și albanezul „karpë“=„stîncă“)⁵. Oricum, sensul generalizat al radicalului „c(h)ar“ devine: „scos în evidență“, „relieft“, așadar „munte“.

Ramificația apuseană a Carpaților, ca parte a aceluiași lanț muntos, nu putea să fie denumită altfel decît pornindu-se de la același arhetip, adică de la elementul „-car-“ („-har-“), și, prin derivare sau compunere, în scopul diferențierii, să se obțină o nouă denumire (oglinzind raportul dintre parte și întreg). Iar cum masivul Biharea este nucleul Carpaților-Occidentali, printr-o analiză atentă, denumirea acestuia își dezvăluie filiația sa certă cu tema primară traco-dacică.

E neîndoielnic că „Biharea“ e un cuvînt compus în timpuri imemorabile; formația bimembră e și azi perceptibilă. Segmentînd acest termen compus și lăsînd, deocamdată, la o parte terminația „-ea“ („-ia“), rezultă că, în „Bi-c(h)ar-“, cel de-al doilea element e același purtător vechi al sensului de „munte“, iar elementul antepus va fi avut dintru-început rolul unui determinant cu sarcini de diferențiere. Individualitatea primară a acestui „bi-“ e reperabilă printr-o analogie în seria onomastico-etnonimică de factură tracică atestată în scris: „tini“-„bitini“, „Thyni“-„Bithyni“, „biefi“ („biephi“, „biessi“; amintiți în „Geografia“ lui Ptolemeu; neamuri dacice aflate în antichitate prin părțile vestice ale Daciei, la sud de masivul Biharea)⁶, „bisalti“, „bistoni“ și altele. Se pare că acest „Bi-“ e prezent și în antroponimicul „Bitus“ întilnit la dacii din Munți Apuseni⁷ și din preajma Clujului⁸. Apoi în seria de antroponimice din jurul Abrudului, al Roșiei-Montane și al Zlatnei: „Bisius“ (față de: „Bassius“, „Dasius“ și „Messius“), „Biso“ și „Bisonis“⁹. Dealtfel, la Zlatna și Roșia-Montană locuiau și coloniști romani de ori-

³ A. I. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini și pînă în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 219, 225.

⁴ I. I. Rusu, *op. cit.*, p. 152, 215, 216, 218.

⁵ A. I. Rosetti, *op. cit.*, p. 225.

⁶ C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, București, Ed. Științifică, 1974, p. 31; Cf. și harta „Dacia înainte de cucerirea romană“, p. 40—41.

⁷ *Istoria României* (tratată), vol. I, București, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 394.

⁸ D. Tudor, *Orașe, țiguri și sate din Dacia romană*, București, Ed. Științifică, 1968, p. 260.

⁹ *Ibidem*, p. 101, 197, 200.

gine tragică aduși din Bitinia¹⁰. Logic vorbind, sensul complet al termenului „Bic(h)ar-“ (dacă nu cumva reține un „bi-“ atribut referitor la „dicii mari“ de prin aceste părți) s-ar contura în: „Muntele de apus“ (sau un alt sens al determinantului, dar, oricum, cu specificarea zonei anume). Ar putea fi, deci, tocmai ceea ce ne spune tautologicul livresc ulterior „Carpații-Apuseni“ sau, poate, „Muntele biessi(lor)“. Acest „Bi-“ pare că se identifică și cu primul termen din „Beland“ („-land“ însemnând „țară“), numele castrului de pe Crișu-Repede din sec. IX—X.

Forma prelatină a denumirii masivului bihorean a trecut apoi prin filiera limbii rustice a epocii romane înspre limba română și, cu imprimarea modificărilor fonetice de rigoare (în terminatie), va ajunge la cunoscutul aspect actual „Biharea“ (cu accentul statornic pe acel „a“ central). Problema se pune dacă forma primară dacică îl va fi conținut pe „c“ sau pe „h“. Oricare ar fi fost, de fapt, avem aceeași rădăcină traco-dacică primară: „car“ (din: „cârpoi“, „carpi“, „carpiani“, „Carpates“, „corpiloi“) sau „har“ (din: „harpi“, „Harpis“, „orașul“ de care vorbește Ptolemeu în „Geografia“ sa), cu aceeași semnificație¹¹. În treacăt fie spus: oare nu i s-ar putea da totuși dreptate lui Ptolemeu, care plasează acel „Harpis“ („Carpis“) în părțile vestice ale Daciei? Iar identificarea lui nu s-ar putea face cu „Biharia Oradea“. Lingvistic, lucrurile ar putea duce într-acolo. Cercetările viitoare vor elucida.

Având în vedere, totuși, primele atestări, cu grafia în „-ch-“ („Bichari“ „Bichor“ în 1075; „Bichar“ în 1113)¹² și alternanța (de prin 1093)¹³ a formelor scrise cu „-ch-“ și „-h-“, cu o frecvență tot mai mare în favoarea acesteia din urmă, se pare că grupul de litere „ch“ îl reprezintă de fapt pe „h“. Dacă așa vor fi stat lucrurile, atunci etimonul-rădăcină va fi fost „-har-“. Iar în cazul în care acel „ch“ reprezintă o formă intermediară, reală în pronunție, evoluția de la „c“ la „h“ iarăși va fi fost posibilă, dacă avem în vedere evoluția fonetică similară din „Carsium“-„Hirșova“¹⁴.

Elementul „Bihor“-„Bihar-“ fiind de proveniență traco-dacică, iar nu latină, nu e afectat de faptul că, pentru o vreme, încă din latina populară, consoana „h“ dispare — pentru a fi reluată mai târziu-, dacă vom reține că „Româna a pierdut (temporar n.n.) orice urmă de „h“ latin, dar... a păstrat cuvinte trace care conțineau acest sunet...“¹⁵. „Țara“ românească a lui Menumorut și a înaintașilor săi a împrumutat numele tocmai de la acest oronim, cu atașarea sufixului moștenit din latină „-ia“

¹⁰ *Ibidem*, p. 188, 196—197.

¹¹ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 31, 40—41

¹² C. Suci, *op. cit.*, vol. I, p. 67.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1952, p. 67.

¹⁵ A. I. Graur și colectivul, *Introducere în lingvistică*, București, Editura științifică, ediția a III-a, 1972, p. 127.

(în hiat)¹⁶ și utilizat obișnuit pentru formarea numelor de țări în sens larg (prin extensiune, și a numelor de provincii; în grafia din 1075: („terra Bichari“)¹⁷. În chip firesc (și semnificativ), numele acestei „terrae“ se va transmite și fostei reședințe voievodale („civitas Bichor“-1075)¹⁸, azi satul Biharia. În scopul diferențierii, pentru masivul muntos s-a reținut varianta numelui cu terminația-diftong „-ea“ („Biharea“).

Transformarea sunetului „a“ în „o“ a fost determinată de un fapt gramatical: trecerea substantivului propriu de la forma feminină la aceea de masculin-neutru singular din necesități de acord (după cum dovedesc chiar primele atestări: „terra Bichari“, față de „civitas Bichor“). Ca urmare, și atunci când a fost organizat ca și comitat, dar și în zilele noastre, ca județ, spre diferențiere față de ceilalți doi termeni (oronimul și numele localității), s-a consacrat fonetismul „Bihor“ (acordat în gen cu determinatul). Trecerea lui „a“ la „o“ poate fi și ea străveche, fiind prezentă și în rădăcina traciceleor amintite: „carpoi“-„corpiloi“. În ceea ce privește dubletul „Munții-Bihorului“ (tautologic), acesta este o formă ulterioară, refăcută de geografi spre a denumi o porțiune bihoreană din Carpații-Apuseni.

b) Hidronime:

În sistemul nostru toponimic, fără îndoială, unul dintre cele mai vechi și mai stabile straturi îl constituie hidronimele, cu nucleul lor format din numele apelor mari¹⁹. Aceste denumiri ale principalelor noastre cursuri de ape, cunoscute în parte încă din vremea lui Herodot, sînt și ele formate în baza unor apelative, al căror sens, drept dovadă a aceleiași origini străvechi, se lasă greu de deslușit înșiși specialiștilor. Provenite, incontestabil, din substratul traco-dacic, ele au fost păstrate și transmise pînă în zilele noastre prin intermediul populației daco-latine autohtone. Iată doar cîteva: „Dunărea“ („Donaris“), „Argeș“ („Ordessus, -os“), „Cerna“ („Dierna“, „Tsierna“), „Criș“ („Crisius, -a“), „Mureș“ („Maris, -ia, -ius“), „Olt“ („Alutus, -a“), „Someș“ („Samus“), „Timiș“ („Tibisis“, „Tibiscus“) și altele²⁰.

Un cuvînt care-și măsoară vîrsta în milenii, perpetuat în conștiința atîtor generații îngemănate cu obiectul pe care-l denumește, devine atît de familiar vorbitorilor încît constituie corp comun cu înseși existența cotidiană a acestora. De aici tendința ca hidronimul, în speță, să redevină apelativ în zona geografică în care-și are leagănul. Așa, denumirea

¹⁶ A. I. Graur, *Nume de locuri*, București, Ed. științifică, 1972, p. 38—39, 66.

¹⁷ C. Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 67.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Gh. Bolocan, *Stratificare în toponimie*, în *Limba română*, București, nr. 6, 1975, p. 583.

²⁰ *Istoria României*, vol. I, p. 266—267.

populară a apei curgătoare în general devine „olt“ în Muscel, „jiiu“ în Dolj²¹ iar în Bihor „a merge la Criș“ e adesea sinonim cu „a merge la pîriu sau la rîu“, fie el și un altul decît Crișul propriu-zis. Dar și un alt fenomen: substituirea obișnuită, în Bihor ca și în oricare altă zonă geografică, a hidronimului cu unul din principalii termeni topografici, de altfel, și ei tot de origine autohtonă (în această parte a țării, mai mult „Valea“ și „Piriul“, dar și „Rîul“).

Se știe apoi că fixarea denumirilor pe teren începe întotdeauna cu toponim primitiv, simplu, căruia îi succed în timp derivatele sau compusele cu diverse atribute, raportarea acestora din urmă făcîndu-se, bineînțeles, la cel dintîi, ca nume propriu însă, iar nu la apelativul arhetip²². În cazul rîurilor din nord-vestul țării noastre, fazei dacice a hidronimului „Criș“ i-a urmat atașarea, pentru diferențiere, a determinantelor latine „Alb“ („albus“), „Negru“ („niger“) și „Repede“ („rapidus“). Apariția acestor atribute se va fi produs la scurt timp după anul 550 e.n. cînd e atestat în scris numele generic „Crisia“ prin „Getica“ lui Iordanes²³. Așa s-au petrecut lucrurile și cu determinatele mai noi (alese de către populația locală tot din fondul latin), folosite pentru denumirea afluenților Crișurilor, ca în exemplele: „Crișu-Băiței“, „Crișu-Mic“, „Crișu-Pietros“ sau „Crișu-Văratecului“.

În denumirea rîurilor mai mici sau în hidronimia minoră din Bihor prevalează, deasemenea, elementul de proveniență autohtonă. Așa cum am arătat, sînt general folosite determinatele „Valea-“ și „Părău-“, căroră li se atribuie, spre diferențiere, termeni ca: „Alb(ă)“, „Albioara“, „-cu-Cale“, „Friușii“, „Galbena“, „Lung(ă)“, „Lupului“, „Mare“, „Meziadului“, „Rea“, „Roșia“, „Secătura“, „Subrîpe“, „Teilor“, „Ursului“ și multe altele. Între acestea constatăm și cîțiva termeni de sorginte antroponimică, la care se mai pot adăuga și genitive ale altor nume, relativ mai noi, obișnuite în evul mediu la români, ca: „Dragului“, „Drăganului“, „Drăgeștilor“, „Lazărului“, „Leurdesei“, „Liurdei“, „Vidului“ și altele. Pe de altă parte, calcurile lingvistice sînt de natură mai recentă (aparținînd tot perioadei medii a istoriei), cu exemple ca: slave („Barcău“, însemnînd „luncă umedă, cu bălți“²⁴, „Sohodol“, adică „vale seacă“²⁵) sau maghiare („Ghepeș“-„Gepiș“-„Gepiu“, cu semnificația de „prisacă, pădure tăiată, curătură“²⁶), dar atît acestea, cît și altele au putut fi date de către populația autohtonă, pentru varietate, din fondul lexical împrumutat.

²¹ I. Iordan, *op. cit.*, p. 71.

²² Gh. Bolocan, *Modele derivate în toponimie*, în *Limba română*, București, 1975, nr. 3, p. 190.

²³ *Istoria României*, vol. I, p. 708.

²⁴ I. Iordan, *op. cit.*, vol. I, p. 34.

²⁵ *Ibidem*, p. 100—101.

²⁶ *Ibidem*, p. 72—73.

c) Nume de localități; toponimia minoră:

Denumiri provenite din date geografice: Utilizând elementele daco-latine moștenite în idiomul nostru, în cea mai mare parte, numele localităților bihorene pot fi încadrate citorva categorii distincte în funcție de sfera noțiunii ce le stă la bază. Nu puține sînt acelea care își trag originea din diverse date geografice. Din rîndul acestora, citeva — nu multe la număr —, își substituie, pur și simplu, o variantă a numelui generic de „așezare“, ca în compusele: „Satu-Barbă“, „Satu-Nou“; în vechiul latinesc „Păgaia“ („pagus“) sau în vechile românești „Prisaca“ și „Săliște“ (ambele avînd apelativ corespondent și în slava veche).

Un procedeu frecvent folosit este cel al denumirii așezărilor bihorene după caracteristicile geografice din preajmă (forme de relief, aspectul specific al terenului, vegetația predominantă), bazate deci pe entopice și oronime. Se circumscriu în această sferă: „Bulz“ (bazat pe cuvîntul provenit din fondul arhaic românesc și avînd semnificația de „stîncă“)²⁷, „Codru“ („codru“; lat. „quodrum“), „Poiana“ (arhaic românesc; existent și în vechea slavă), „Ripa“ („ripă“: lat. „ripa“); și numeroasele compuse cu elemente venite din latină: „Subpiatră“, „Valea-“ („-de-Sus“, „-de-Jos“) sau daco-latine („Valea-Mare-de-Codru“, „Valea-Mare-de-Criș“). Dar și un interesant compus arhaic: „Meziad“. Numele localității e dat după acel al apei ce o străbate și provine din latinescul: „medius Haedus“, cu semnificația de „Miezul (sau Valea de mijloc a) Iedului“. O dovedește și fonetismul local „Mneziiad“ (unde „mnez“=„miez“). Inițial și „Valea-Iadului“ se numea „Valea-Iedului“²⁸, de unde și alternanța de azi cu „Valea-Iadei“, dar, pe parcurs, prin contaminare, s-a ajuns la forma actuală de „Valea-Iadului, așa cum este folosită acum de localnici.

Denominația privind vegetația a constituit și ea o sursă pentru formarea numelor de localități, prin faptul că s-au reținut denumirile plantelor mai răspîndite sau caracteristice zonei. Găsim, astfel, o primă categorie, aceea a numelor topice care, bazate fiind pe apelative dacice sau latine, le păstrează radicalul, devenind prin sufixare, derivate ulterioare pe teren latino-românesc. Toate acestea însă lasă să se întrevadă clar arhetipul autohton. Se grupează aici: „Brădet“, „Brusturi“, „Buzaș“ (sat pe lângă Olcea în evul mediu, azi dispărut; numele îl mai păstrează colina unde a fost așezat)²⁹, „Copăceni“ (cu arhetipuri dacice); „Cărpînet“, „Cornîțel“ (după numele local al plantei), „Finațe“, „Nucet“, „Spinuș“ (cu arhetipuri latine). Am inclus în această serie și toponimul „Buzaș“ avînd în vedere factura arhetipului său, chiar dacă nu provine din nu-

²⁷ Radu Sp. Popescu, *Note de toponimie transilvăneană*, în *Limba română*, 1975, nr. 3, p. 264—265.

²⁸ Al. Graur, *Nume de locuri...*, p. 87.

²⁹ C. Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 305.

mele unei plante, ci de la „buză“ (din „buza dealului“, așa cum vom vedea ceva mai încolo, cu adăugarea sufixului dim. „-aș“).

Cum la originea numelor proprii, în general, stau apelativele, distingem azi în registrul denominației bihorene, a numelor de locuri, o serie de termeni care mențin în radicalul lor latin sensuri mai mult sau mai puțin încifrate. Faptul se datorește înseși vechimii acestor termeni, schimbărilor survenite pe parcursul evoluției ulterioare a limbii noastre și, mai ales, tendinței de diferențiere între numele proprii și cele comune. Unor asemenea termeni, însuși caracterul lor conservator le conferă o importanță de nestemate istorico-lingvistice; ei provin dintr-o perioadă străveche: aceea a începuturilor zămislirii limbii române. Astfel, numele satului Ferice (și în corelație cu oronimele amintite) reproduce, mai fidel decât în limba literară, acel latinesc „filix, -icis“ (= „ferigă“), explicație ușor de găsit grație fonetismului local păstrat și pentru denumirea plantei („férice“). Apoi, numele satului Vintere. Exprimiind specificul economico-social al locului din cele mai vechi timpuri, obștea sătească și-a denumit așezarea „Vini terrae“ (= „Pământurile vinului, ale viei“), de unde, prin schimbări de fonetică sintactică și prin contopire, s-a ajuns la forma actuală (atestată în 1349)³⁰. Mărturia o oferă chiar numele tautologic, ulterior, „Dealu-Viei“, reținut doar pentru colina la poalele căreia se așterne satul respectiv.

Dealtfel, nu puține sînt cazurile în care un vechi nume topic coexistă, în apropiere, cu altul mai nou, acesta din urmă reproducîndu-l prin tautologie pe primul. Încă un asemenea exemplu, dar, de astădată, din seria numelor de localități care își trag numele de la cel al viețuitoarelor (prin intermediar antroponimic). Astfel, numele satului Lupoia (sufixul mai nou „-oia“) provine din mai vechiul „Lupa“ (atestat în 1326; în documentul medieval cu grafie greșită „Tupa“, cum dealtfel multe se constată în acele vremuri, dar contextul îl identifică fără putință de tăgadă)³¹. Numele e preluat, prin apelativ, din latinescul „lupus, -a“ („lupă“=„lupoaică“), sufixul-articol „-a“ fiind productiv pentru toponime și în latină. Denumirea arhaică „Lupa“ s-a păstrat azi numai pentru porțiunea sudică a „Dealului“ lupoian din apropierea pîriului Ho-dișel (acolo unde o amintește și documentul de atestare).

De reținut că de la numele de viețuitoare (insecte și păsări, mai ales), preluate din apelative latine, vin unele denumiri de așezări, dar aproape toate acestea printr-un intermediar antroponimic (o poreclă sau supranume purtat de strămoși ai locuitorilor respectivi)³², mai rar în legătură cu vreo întîmpare din vechime, nemaîstiută azi de nimeni sau intrată în legendă. Între acestea se numără: „Borz“ (de la formația ono-

³⁰ *Documente privind istoria României* (veacul XIV), seria C, *Transilvania*, vol. II, 1953, vol. III, 1954; vol. IV, 1955. Aici vol. IV, p. 491.

³¹ *Ibidem*, vol. II, p. 176—177.

³² A. I. G r a u r, *Nume de locuri...*, p. 56.

matopeică „borză“, numele unei specii de gîndac), „Corboia“, „Mierlău“ și altele.

Reținîndu-se doar caracteristica unor elemente ale naturii locale (poate, în unele cazuri, chiar cu referință la particularitățile vreunei persoane de demult), prin abstractizare, s-a ajuns și la formarea unor nume de localități de la adjective substantivate sau postverbale: „Bucuroaia“ (derivat din forma mai veche „Bucura“; tema traco-dacică „bucur-“ care stă la baza familiei verbului „a se bucura“ e prezentă și în asemenea multe nume topice, printre care și în numele capitalei noastre, București),³³ „Pietroasa“, „Roșia“, „Saca“ (de la adjectivul „seacă“ în pronunție crișeană) și altele.

Denumiri bazate pe antroponimice: Etimologic, între numele de locuri și numele de persoane există, în general, o strînsă legătură, de unde și fenomenul reversibilității lor, reciproce. Mare parte din localitățile bihorene au denumirea constituită în baza unui antroponimic, fie prin derivare cu sufixe, fie prin simpla schimbare a funcției de denominație. Dintre sufixele specific românești, cel mai productiv, ba poate și cel mai vechi (posibil de origine tracică)³⁴, este „-ești“, care, adăugat antroponimicului, indică descendența locuitorilor așezării dintr-un strămoș comun (adesea chiar întemeietorul ei) sau desemnează gruparea majoritară a purtătorilor unui nume. Sufixul „-ești“ (ca, în cea mai mare parte, și cele următoare) se poate atașa oricărui antroponimic românesc, indiferent de natura provenienței radicalului său. Cîteva exemple: „Albești“ (de la „Albu“), „Brătești“ („Brata“), „Buntești“ („Bunta“), „Crîncești“ (de la „Crainic“; în fonetism local, mai apropiat, „Crănțești“; deci s-a produs sincoparea lui „i“), „Dobrești“ („Dobre“), „Dușești“ („Dușe“), „Incești“ (de la „Iancu“; calchiat între 1770—1778 „Iancsed“)³⁵, „Rotărești“ („Rotaru“) ș.a.; sau nume topice minore (arătînd gruparea familiilor pe porțiuni de sat), ca: „Tomești“ („Toma“), „Zigrești“ („Zigre“) ș.a.m.d.

Întîlnim și nume topice derivate de la antroponimice cu sufixul arhaic (latin) „-a“ („-ă“): „Ianca“ („Iancu“), „Mișca“ (hipocoristic de la „Mihai“) și cu variantele ulterioare „-aia“ („Bălaia“—„Bala“; „Ciocaiă“—„Cioca“) și „-oaia“ (amintitele: „Bucuroaia“, „Corboia“, „Lupoia“)³⁶. Cu sufixul „-easă“³⁷ (formînd supranume de familie de tip feminin) s-au construit nume de localități ca: „Petreasă“ („Petre“) și „Budureasa“ („Budurea“), iar cu „-iș“³⁸ (pentru substantive colective): „Albiș“ („Albu“), „Damiș“ („Adam“), „Ioaniș“ („Ioan“).

³³ I. I. Rusu, *op. cit.*, p. 143.

³⁴ A. I. Rosetti, *op. cit.*, p. 226.

³⁵ Arhivele Statului, filiala Oradea, Fond: Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 166, fila 71; Idem, loc. cit., *Conscripția din 1778*, p. 275—278.

³⁶ A. I. Graur, *Nume de locuri...*, p. 68.

³⁷ *Ibidem*, p. 69.

³⁸ *Ibidem*, p. 69.

Frecvente sînt formațiile utilizînd sufixele „-ani” și „-eni”³⁹, create pe teren românesc, în: „Sitani” („Sita”); „Băleni” („Bala”), „Belejeni” („Belejea” „Balaj”, „Balaș”), „Drogoteni” („Dragotă”), „Lăzăreni” („Lăzăr”) ș.a. Atașate numelui unei așezări sau apelativului indicînd locuri geografice, aceste sufixe servesc la constituirea numelui generic al locuitorilor. Iar acesta, redevenind substantiv propriu, oferă denumirea unei alte localități, ca în cazurile: „Cîmp-”, „cîmpani-”, „Cîmpani”, „Josani” (de la o localitate cu epitetul „-de-Jos”); apoi: „Delani”, „Dumbrăvani”, „Pădureni” ș.a. Dată fiind legătura dintre toponimice și antroponimice, teoretic, de la orice nume geografic bihorean se poate forma un patronimic prin sufixare cu formele de singular „-an” și „-ean”, deci prin individualizare, ca în exemplele: „Olcea-”, „Olcean”, „Rogoz-”, „Rogojan”, „Tulca-”, „Tulcan” ș.a.m.d.

Cîteva nume de localități au fost calchiate în limba maghiară în evul mediu după termeni calendaristici străvechi la români, cu adăugarea sufixului „-d”⁴⁰, așa cum o dovedesc exemplele⁴¹: „Ianoșda” („Ioan”; 1332-„Ivanuzd”⁴²), „Oșand” („Vasile”; 1213-„villa Vosian”⁴³), „Tășad” („Tase”, de la „Anastasiu”); sau chiar atașîndu-se unui nume laic latino-românesc: „Ursad” („Ursu”).

În unele cazuri, denumirea provine direct din pluralul antroponimicului sau al atributului, ca în „Groși” (dar și „Groșeni”) sau „Voivozi”. Alte denumiri de localități amintesc de nume hagiografice⁴⁴, cu contopirea specific românească a elementelor, după modelul „Sinziene” (din lat. „Sanctus Dies Iohannis”⁴⁵), în: „Sînicolau”, „Sînlazăr”, „Sîntandrei”, „Sîntion”; sau amintesc de antroponimicului unui fost proprietar: „Satu-Barbă” (1406-„Barby”⁴⁶), „Petreu” (1214-„Villa Petri”⁴⁷), „Valea-lui-Mihai” (1270-„praedium Michal”⁴⁸).

Toponimia minoră și elementul autohton: Și în domeniul toponimiei minore preponderența elementului autohton e o realitate, iar din coexistența și întrepătrunderea termenilor arhaici cu reluările și denumirile mai noi se învederează, odată mai mult, linia de continuitate internă a elementului lingvistic românesc. Nu e o surpriză, astfel, că vom recunoaște între numele topice din hotarul localităților, adesea, chiar arhetipuri latine, mai mult sau mai puțin încifrate. Iată un exemplu: în hotarul localității Lupoiaia întîlnim porțiuni de hotar cu nume ca: „Aristie” (lat. „arista, -ae”=„spic de grîu”; deci: „locul cu grîu”), „Horescu”

³⁹ *Ibidem*, p. 70, 118—119.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁴¹ Radu Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 265—266.

⁴² *Documente privind istoria României*, vol. III, p. 52.

⁴³ C. Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 22.

⁴⁴ Al. Graur, *Nume de locuri...*, p. 46.

⁴⁵ Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, Ed. enciclopedică, 1975, p. 174.

⁴⁶ C. Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 100.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 39.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 229.

(lat. „horreum“-i“= „stup“; „prisacă, loc pentru stupărit“), „Mindreștile“ — „Mindreasca“ (lat. „-mandra, -ae“= „staul, grajd“; „loc pentru creșterea animalelor“), „Orniță“ (lat. „ornus, -i“= „frasin“; „pădurice de frasini“) și altele. Se conturează, și numai din aceste exemple, dovada istorică a funcționalității terenului imprimate de obștea sătască de-a lungul veacurilor — confirmată, dealtfel, și de tradiție-, dovada ocupațiilor din vechime și a stabilității neîntrerupte a așezării în speță, a așezărilor bihorene, în general. Tot aici, ca și în multe alte localități mai pot fi întâlnite ca nume topice: „Altal“ (provenit prin substantivizarea adverbului latin „alte“= „sus“, „deasupra“; sens actual: „loc peste, dincolo de“; dovadă a latinității e și poziția accentului) și „Curătura“ (lat. „curare“= „a curăța“; sens: „loc curățat, cîndva, în pădure“), folosit singur sau cu determinante diverse.

Și elementul de substrat e încorporat în numeroase nume topice minore de tipul: „Goroniște“, „Goroni“, „Groapa“, „Gropoi“, „Gruiețe“ (în fonetism crișean: „Gureață“), „Stanca“, „Stinișoara“, „Tarc“, „Tarină“, „Viezuriște“ și altele. Unele asemenea nume topice sînt compuse din elemente autohtone întrunite: „Stîna-de-Runc“, „Valea-Mare“, „Valea-Gropilor“ și altele.

Calcuri lingvistice: Există în onomastica bihoreană și o serie de termeni a căror formă actuală e rezultatul unor calcuri lingvistice succesive, oficiale sau populare, cele dintîi acceptate sau nu de către populația bihoreană de-a lungul vremilor. Din evul mediu, mai ales, se poate constata cum „atît numele de persoane, cît și cele de locuri se traduc dintr-o limbă într-alta și nu rămîne în uz întotdeauna numirea originală“⁴⁹. Nu e mai puțin adevărat că o serie de așa-socotitele calcuri lingvistice, mai ales de factură slavă, dar nu numai dintre acestea, fie că „au putut fi date de români înșiși din fondul de cuvinte... pătrunse în limba românească“, fie că din „noianul de hidronime și toponime minore românești pe care le avem, numeroase trebuie să fie de origine străveche, dar dovada peremptorie pentru aceasta, din lipsă de știri documentare, nu se poate aduce“⁵⁰. Vom releva etimologia cîtorva asemenea exemple de nume topice care, ca sens, dezvăluie caracteristicile ori funcționalitatea locului.

Dacă pînă prin secolele VI—VII sinteza daco-romană, respectiv etapa de bază a procesului de formare a limbii române cu structura sa romanică specifică, se încheiase, e cert că, pînă prin această perioadă, și numele topice transilvănene, în cazul nostru, cele crișene, acumulasera deja o factură daco-latină. Ca urmare a împrumuturilor ulterioare de ordin lexical, vechi slave, iar mai tîrziu, începînd de prin secolul XI, și maghiare, se vor constitui o serie de denumiri topice prin transpunerea termenilor vechi daco-latini — al căror sens pe atunci era încă inteligibil, mai puțin încifrat —, în noile aspecte sonore date de apelati-

⁴⁹ *Istoria României*, vol. I, p. 786.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 787.

vele-neologisme ce se fixau deja în vocabularul autohtonilor. Era de fapt un simplu gest de substituție a termenului primar cu dubletul (pe atunci neologism-barbarism), fenomen cauzat de aceeași lege a varietății și diferențierii în denominație.

Există, așadar, o primă categorie de calcuri lingvistice adoptate și adaptate de către denominația românească pentru utilități proprii. Dar pentru ca o populație majoritară să-și însușească un calc lingvistic, după ce a avut un termen consacrat, se presupune în mod iminent cel puțin o coparticipare a ei la realizarea calcului, dacă nu va fi fost în exclusivitate autorul. Elementul volițional joacă un rol imens în limbă în asemenea împrejurări: de unde și acceptarea sau neacceptarea unor calcuri (mai ales oficiale), după cum ne vor arăta exemplele următoare.

Dar să vedem situația citorva calcuri lingvistice, mai întâi, acceptate. Din analiza calcurilor provenite din evul mediu, luând doar formele de bază, iar nu dese variante (aflate în documente și a căror situație o vom vedea ceva mai încolo), putem deduce, dacă nu forma daco-latină primară (nefiind păstrată în scris, ci doar în tradiția orală), cel puțin sensul fundamental.

Drumul care străbate județul nostru de la nord la sud (Oradea—Lăzăreni—Beiuș) a fost folosit din vremuri străvechi. O dovadă (lingvistică) grăitoare e însuși numele de origine autohtonă (daco-latină) al satului „Calea-Mare”. Ulterior, printr-un împrumut slavon de la „pogori” (= „a coborî”), porțiunea dintre Calea-Mare și Lăzăreni, aflată în coborire, a fost denumită de către populația românească „Pogor”. Aproape paralel cu drumul, în zona Dicănești—Holod, curge pârâșul „Hodișel” (atestat în 1326: „Hudus”⁵¹; în 1829: „Hodissel”⁵²), cu numele derivat diminutiv de la „Hodiș”, care e și denumirea satului din apropiere (atestat în același document din 1326 și sub aceeași formă), pentru ca o porțiune a văii, între Hodiș și Lupoia, să fie numită „Vaduri” (lat. „vadum” = „vad, loc de trecere”). Sensul dat de calcul lingvistic de factură slavă „Hodiș” e străveziu: „hod-” = „mers”; amintește deci de un „loc de mers, de trecere”; rădăcinii i s-a adăugat sufixul pentru substantive colective „-iș” (amintit și mai sus). Așadar, o întreagă serie tautologică pentru vechii termeni autohtoni. Lîngă Hodiș se află Holodul, al cărui nume provine din împrumutul slav „holod” (= „rece”⁵³), folosit astfel, fără întrerupere, pînă astăzi de către locuitori. Fapt obișnuit în toponimia noastră, această denumire se află în opoziție de sens cu vechiul nume al Forosigului vecin, „Toplița” (atestat: 1374⁵⁴), care pornește de la un radical slav „topl-” (= „cald”)⁵⁵ și semnifică „loc cu apă caldă” (și azi ni-l

⁵¹ Documente privind istoria României, vol. II, p. 176—177.

⁵² Arhivele Statului, filiala Oradea, *Protocolul ședințelor economice ale capitalului pe anul 1829*, paragraful 363, ședința din 31 martie 1829, p. 174.

⁵³ A. I. Graur, *Nume de locuri...*, p. 87.

⁵⁴ C. Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 414.

⁵⁵ I. Iordan, *op. cit.*, vol. I, p. 86.

mai amintește „Valea-Topliței“, de lângă Forosig, avînd, într-adevăr, apă călduță).

În hotarul Holodului, aproape de șoseaua dinspre Tinca, se află un teren-platformă care scoate la iveală, din loc în loc, relieve materiale ale evului mediu. Receptînd ecoul fenomenului istorico-social autohton, acest teren poartă numele de „Delniță“ (împrumutul slavon semnificînd „moșie“, „proprietate“) și e străbătut de o adîncitură denumită (tot ca dovadă a permanenței și cu ecou al organizării istorico-sociale a românilor): „Valea-Domnului“.

Cucerirea maghiară a Transilvaniei a adus după sine, în vederea oficializării toponimiei, încercarea de a impune noi calcuri lingvistice. În ceea ce privește însă (această a doua categorie de calcuri lingvistice, create de cuceritorii vremelnici cu scopul de a impune oficializarea lor în detrimentul elementului toponimic tradițional, se remarcă faptul că populația autohtonă a rămas indiferentă față de aceste supra-dublete, ori, cel mult, le-a preluat în vocabularul pasiv spre a se putea folosi de ele acolo unde erau obligați, adică doar în relațiile cu oficialitățile. Iar după cum demonstrează tradiția și, nu odată, chiar documentele oficiale (în explicații, localizări etc.), dar și mai pregnant nenumăratele inscripții și însemnări bihorene (mai ales pe cărțile de cult), de-a lungul veacurilor, denominația românească a rămas constantă în uzul general al obștii, în mod insistent și imperturbabil.

În aceste condiții, avînd în vedere exemplele de mai sus, forma încetățenită „Holod“, printr-o falsă etimologie, a fost asociată, spre motivație, pe linia de continuitate cu sensurile numelor topice desemnînd „locul de trecere“, cu verbul „halad“ (= „a înainta, a păși“) și transformat în „Hydus“ (atestat astfel în 1326⁵⁶) și „Hydas“, de la magh. „hid“ (= „pod“), deci, tot „loc de trecere“. Calcul lingvistic firesc pentru „holod“ ar fi trebuit să folosească „hideg“ (= „rece“). Populația însă a continuat să-și denumească, nestingherit, așezarea „Holod“, în timp ce documentele oficiale revin și ele, sporadic, la denumirea de obște, în alternanță cu aceea oficială care, se vede, n-a prins în mase, n-a devenit populară. Printre altele, la 6 mai 1815 e amintită „ecclesiae Hollodiensis“⁵⁷, iar la 20 ianuarie 1827 „fluvii Holod“⁵⁸. Apoi, „Toplița“ a fost transpusă în „Forrószeg“ (formă atestată în 1508⁵⁹; cu același sens în maghiară: „loc cald“), formă care, după ce a fost acceptată și adaptată legilor noastre fonetice, a fost menținută pentru denumirea acestui sat în limba română.

În acțiunea de a impune o toponimie oficială, în documentele evului mediu de după cucerirea Transilvaniei, calcurile lingvistice maghiare au

⁵⁶ *Documente privind istoria României*, vol. II, p. 176—177.

⁵⁷ Arhivele Statului, filiala Oradea, *Protocolul ședințelor... pe anul 1815*, para-graful 266, ședința din 6 mai 1815, p. 118.

⁵⁸ *Loc. cit.*, ședința din 20 ianuarie 1827.

⁵⁹ C. Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

recurs în multe cazuri la substituirea sufixului românesc străvechi „-ești” cu „hăza” și „-falva” alipite antroponimicului românesc⁶⁰. Același sufix a fost substituit în Bihor cu „-falva” și „-d” mai ales, dar, în timp ce termenul autohton rămâne neclintit, demonstrându-și permanența, calcurile maghiare oscilează vreme îndelungată în alegerea sufixului (de fapt chiar în stabilirea unei denumiri-calc lingvistic). Iată câteva exemple: „Dușești” („Dusafalva”, dar în 1807 și 1822: „Dușești” și „Dusesd”⁶¹), „Incești” („Iancsefalva”, dar între 1770—1778: „Iancsed”⁶²); alte substituiți în: „Lelesd” pentru „Lelești”, „Bontesd” pentru „Buntești”, „Draganfalva” pentru „Drăgănești” ș.a.m.d. Și sufixul „-eni” e substituit cu „-falva”: „Totoreni”-„Tatârfalva”.

O serie de nume topice (în fond, numele de localități, pentru că toponimia minoră, care i-a interesat mai puțin pe oficialii vremii, n-a prea fost calchiată, lucru dovedit de documente și hărți, unde apar îndeosebi denumirile românești transpuse în grafia vremii) sînt traduse ad litteram din numele românești străvechi. Astfel: „Dumbrăvița-Mică” (sau „Dumbrăvița-de-Buză”, cum mai e numită local; determinantul provine din expresia specific românească, pe care am mai întilnit-o, „buza dealului”) a fost transpusă în „Kisdombó(vicza)”, iar „Dumbrăvița-de-Codru” în „Havas-Dombóvica” (ambele atestate în 1374, fără atributul de diferențiere)⁶³. Compusul de factură daco-latină „Grulung” (în fonetism crișean, cu metateză: „Gurliung”) a fost redat prin „Hosszüliget”, iar „Lupoaia” (unde sufixul se pare că prezenta greutate de traducere), după o primă încercare de calc din 1326 („Lupatheluk”⁶⁴), va fi transpusă prin „Farkaspataka” (1508⁶⁵), în traducere: „Valea-Lupului”. Însemnările pe diverse cărți, în totalitatea lor, folosesc însă forma autohtonă, ca să amintim doar aceea din 1704: „Lupoia”⁶⁶. Dar, ca și în cazul Holodului, unele documente oficiale îl vor folosi și termenul real, în grafie aproximativă, ca: „Lupoja”-1828 sau „Lupaj”-1851⁶⁷. Așadar, cu rare excepții, calcurile lingvistice oficiale maghiare n-au putut fi impuse practic; conservatismul lingvistic a făcut ca filonul autohton să rămână neclintit.

Etnonimice: Ca idiom cu o îndelungată evoluție, martor al atîtor secole de istorie frămîntată a poporului cu ale cărui suflet și existență se

⁶⁰ Radu Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 264.

⁶¹ Arhivele Statului, filiala Oradea, *Protocolul ședințelor economice ale capitalului pe anul 1807*, paragraful 28 din 10 ianuarie 1807, fila 6, și cel din anul 1822, paragraful 730, fila 468—469, din 24 septembrie 1822.

⁶² Idem, *fond. cit.*, dosar 166, fila 71 și *Conscrierea din 1778*, p. 275—278.

⁶³ Aurel Tripon, *Monografia almanah a Crișanei, județul Bihor*, Oradea, 1936, p. 17.

⁶⁴ *Documente privind istoria României*, vol. II, p. 176—177.

⁶⁵ C. Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 369.

⁶⁶ Titus Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, în *Limbă și literatură*, București, 1970, p. 220.

⁶⁷ Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 369.

identifică, limba română se prezintă azi, în diversele sale compartimente, și ca depozitară de ecouri privind fapte și evenimente petrecute de-a lungul vremurilor în teritoriul pe care ea s-a constituit. Așa se face că, toponimia (dar și antroponimia) conservă fidel amintirea deselor contacte pe care poporul nostru le-a avut cu alte popoare, îndeosebi cu grupurile etnice pe care românii le-au cunoscut la ei acasă, fie că acestea se aflau în trecere, fie că s-au stabilit temporar ori definitiv printre băștinași, conviețuind cu aceștia.

În această direcție, semnificative sînt pentru cele cîteva urme lăsate de feluritele populații în limba noastră, chiar numele popoarelor respective, preluate așa cum ele însele și le-au dat sau prelucrate după denumirile date în limbile altor popoare de la care noi am împrumutat. Ulterior, numele etnice au servit ca bază pentru stabilirea denumirii de locuri, adesea pornindu-se de la o realitate concret istorică: așezarea în localitate a unor grupuri etnice sau a unor persoane singulare de o anumită naționalitate, iar alteori, simplamente, prin transformarea etnonimului în supranume (devenit apoi patronimic), care, pierzîndu-și sensul primar, s-a atribuit vreunuia dintre strămoșii așezărilor în speță. Însăși existența în toponimia acestor părți românești a unor etnonimice (amintind popoare dinafară) și, implicit, lipsa numelui nostru etnic în termenii topici simpli, mai ales în numele de localități (în „Sinicolau-Român“ etnonimul e atribuit într-un nume compus, deci secundar în timp) demonstrează un fapt logic: permanența și stabilitatea unei populații autohtone, care își îndreaptă privirea (lingvistic, vorbind) de dinlăuntru înspre cei veniți de dinafară. Ar fi fost un nonsens ca o populație stabilă și predominantă să folosească, pentru diferențiere în denominație, însuși etnonimicul său.

În zona Crișurilor apar astfel cîteva asemenea nume de localități care își au originea în nume de popoare. Ca formații, ele ni se prezintă sub trei aspecte. Cel mai obișnuit, se reține forma de singular sau de plural al numelui etnic, în exemple ca: „Otomani“ (din franc, „ottoman“ = „turcesc“), „Sirbi“ (din sîrbescul „srb“), „Tăut“ (de la „tăut“, pl. „tăuți“, după magh. „tót“ = „slovac“) ș.a. Sînt cîteva compuse ale evului mediu care au fost acceptate de limba română abia după ce au fost adaptate legilor sale fonetice. E cazul numelui „Sititelec“ (din magh. „Székelytelek“). Unele sînt derivate cu sufixe (direct de la numele etnic, ori printr-un intermediar antroponimic), precum găsim în exemplele: „Cihei“ (din cehul „cech“⁶⁸), „Săcueni“ (de la magh. „székely“ = „secui“), „Totoreni“ (sigur, prin supranume; de la turcescul „tatar“ = „tătar“) sau „Țigănești“ (de asemenea, printr-un antroponimic; de la bulg. și sîrb. „cigănin“). Golite de conținutul lor inițial, etnonimicele sînt astăzi simp'e elemente la îndemîna denominației românești, fără a se mai simți legătura cu ceea ce au semnat cîndva; sînt relicve lingvistice din evul mediu.

⁶⁸ Iorgu Iordan, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

III. Antroponimia

a) Patronimice și supranume:

După cum ușor se poate constata, de-a lungul istoriei noastre vechi și la începuturile celei medii, obișnuit, oamenii purtau un singur nume, fie legat, ca sens, de o însușire caracteristică sau de o atribuție, fie preluat din hagiografie. Încercări de a se statornici un al doilea nume, patronimicul, se cunosc încă din secolele XV—XVI, în toate provinciile românești, dar obligativitatea purtării numelui de familie a fost decretată prin lege, mai întâi de către Șerban Cantacuzino, domnitorul Țării Românești, la 29 noiembrie 1680, fapt care va influența puternic tendința manifestată în același sens și în celelalte părți ale țării noastre. Din documentele secolului al XVI-lea avem și mostre bihorene ca: „Wid Blasius“ (Seghiște — 1580⁶⁹), „Bene Sztana“ (Groși — 1580⁷⁰), „Bista Flore“ și „Opressa Lupul“ (Cotiglet — 1580⁷¹), „Flora Krachwn“ (Hidișelu-de-Jos — 1586⁷²) și altele.

Deși mai recente ca funcție, patronimicele sînt însă, în foarte multe cazuri, vechi și străvechi. E vorba, îndeosebi, de acelea care la origine sînt prenume tradiționale (perpetuate de înaintași), derivate din numele localității sau al provinciei de baștină, denumiri ale îndeletnicirilor, apelative amintind realități istorico-sociale și etnice, dar și particularități ale persoanelor, porecle sau supranume. Vom extrage doar cîteva exemple din imensul inventar al patronimicelor care circulă actualmente (și în trecut) în Bihor, cu atît mai interesante cu cît ele provin din fondul nostru autohton străvechi.

Mai întii, acea categorie a antroponimicelor (patronimice și supranume) avînd rădăcini lexicale dacice. Și pentru a învedera doar un reper de mijloc al liniei lor de continuitate în timp, dar și în spațiu, înserînd cîteva din elementele onomastice de acest gen, vom preciza data și locul primelor atestări scrise (doar pentru cele pînă la 1600). Multe dintre aceste antroponimice s-au format prin intermediul apelativului autohton, cum ar fi: „Bala“, de la care provin apoi numele topice ca „Bălaia“ și „Băleni“ (bihoreanul „Băla“; derivat din străvechiul „băl“=„blond“; zona Holodului — 1338⁷³), „Bucurean“ (derivat din „Bucura“, numele vechi al „Bucuroaiei“), „Brade(a)“, „Brad(u)“, „Buza“ (Săliște-de-Vascău

⁶⁹ Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt* (Județul Bihor înainte de pustiirea turcească), Budapesta, 1940, p. 215—386.

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² *Ibidem.*

⁷³ *Documente privind istoria României*, vol. III, p. 452.

și Cîmp — 1600⁷⁴), „Copil“, „Creț(u)“ (Cîmp, Mizieș, Saca și Poiana — 1600⁷⁵), „Minz“, „Moș“, „Zgîrd“ (amintind de numele comun „zgardă“).

Înregistrăm și un interesant caz de substituție a unui antroponimic dacic de către unul latin, reproducînd parcă, într-un ecou tîrziu, în evul mediu, acțiunea de asimilare și înlocuire a elementului dacic de către cel latin care se terminase încă în epoca prefeudală. E vorba de numele, în grafia vremii, „Uayka“, atestat în 1600⁷⁶ (în „Jharpatak“, numele maghiar al porțiunii de jos a satului Lupoia, cu numele autohton „Valea“), corespondent de factură tragică a albanezului „Ujk“, avînd sensul de „lup“, nume care, după ce coexistă un timp îndelungat cu latinescul „Lup(a)“ (atestat în Lupoia în 1326), începînd cu secolul al XVII-lea nu mai apare, menținîndu-se exclusiv forma latinească și derivatele sale românești de tipul „Lupșea“, „Lupșan“, „Lupaș“ ș.a.

Nu puține sînt și numele care provin din chiar radicalul unui antroponimic arhaic, traco-dacic, ca de exemplu: „Balaș“ (Băița și Rieni — 1600⁷⁷), „Bar(a)“ (zona Holodului — 1338⁷⁸; Buntești — 1588⁷⁹; Lelești, Sohodol și Vașcău — 1600⁸⁰), „Bene(a)“ (zona Holodului — 1338⁸¹; Groși — 1580⁸²; Adoni — 1599⁸³; Băița, Beiuș și Saca — 1600⁸⁴), „Bete(a)“ sau „Bite(a)“ (Mizieș — 1588⁸⁵), „Brinda“ ș.a.⁸⁶ Li se pot alătura și numeroasele supranume (formate pe baza apelativelor sau a numelor menționate), atît de frecvente în sistemul denominației satului bihorean, în general.

Persistă apoi, pînă în zilele noastre patronimice folosite din vechime ca nume de persoane la romani, transmise nouă direct de la populația romanizată a Daciei, chiar dacă ele se prezintă (și aceasta e o dovadă în plus a vechimii lor) ca derivate sau hipocoristice ale etimonului latin. Se circumscriu aci: „Barbu“ (lat. „Barbarus“), „Bențe(a)“ (hipocoristic al cognomenului roman „Benedictus“, cu originea în epoca precreștină și provenit de la „bene“ = „bine“ + „dictus“ = „zis“)⁸⁷, „Cristea“ (și „Ristea“; din lat. „Christiānus“)⁸⁸, „Indrie“ (at. „Andréa“; la noi și „Indrea“ = „luna

⁷⁴ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 215—386.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 333.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 215—386.

⁷⁸ *Documente privind istoria României*, vol. III, p. 452.

⁷⁹ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Documente privind istoria României*, vol. III, p. 452.

⁸² Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ I. I. Rusu, *op. cit.*, p. 66.

⁸⁷ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 64.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 96—97.

lui Andrei⁸⁹, vechiul nume pentru „decembrie”⁸⁹, „Paul” (din „Paullus”, cognomen roman, de la „paullus”=„mic”) ⁹⁰ ș.a.

Nume care au putut circula în Dacia romanizată sînt: „Albu” (de unde, ulterior: „Albuț”) ⁹¹, „Lar” (lat. „Lares”, zei protectori ai Romei) ⁹² sau „Pater” (în latina clasică: „pater”=„tată”) ⁹³. Exprîmînd conștiința latinității noastre, permanența acesteia, dintr-o epocă străveche vine la noi numele „Roman” cu derivatele sale (continînd cognomenul latin „Romanus”, care reproduce adjectivul „romanus”, de la Roma) ⁹⁴. În Bihor e atestat, printre altele, astfel: „Rumanj” (Miersig — 1580) ⁹⁵, „Romanj” (Suiug — 1599) ⁹⁶ și „Roman” (Borz — 1600) ⁹⁷.

Unele patronimice au evoluat de la modelul lor latin urmînd îndeaproape transformările fonetice cunoscute de apelativul ce le stă la bază: „Corbu” (model latin „Corvus”) ⁹⁸ și Șerb (cu derivate ca „Șerban”, „Șarba”; model latin: „Servius”, de la „servus”, etimonul lui „șerb” din evul mediu de la noi) ⁹⁹. Prin filieră greco-slavonă s-au reluat nume latine care au circulat la noi din primele secole ale erei noastre, cum ar fi: „Marcu” (cu derivate ulterioare ca: „Marchiș”, „Mărcuț”, „Mercaș”; corespunde lui „Marcus”, însemnînd „dedicat lui Marte, zeul războiului”) ¹⁰⁰, „Anton” (numele gentilic latin „Antonius”) ¹⁰¹, „Crăciun” (o continuare a lat. „creatione”) ¹⁰², „Igna(t)” (lat. „Ignatius”) ¹⁰³ și altele.

Caracterizate — după cum se știe — printr-o mare vechime, cuvintele de proveniență autohtonă, daco-latină, (azi) fie că aparțin fondului principal lexical, fie că se mențin ca particularități arhaice în diferitele ramificații teritoriale ale limbii române, au servit, preponderent și continuu, ca bază pentru reluări curente, pe teren românesc, în onomastica familială tradițională. Avînd un caracter istoric, cele mai multe dintre antroponimicele actuale, în speță, derivatele de la un etimon daco-latin, au cunoscut, de-a lungul evoluției lor, mai multe ipostaze: întii, atribuit, poreclă și supranume și, apoi, nume unic. Ulterior, în decursul ultimelor două-trei secole, unele dintre acestea s-au transformat în patronimice, iar altele au trecut în categoria prenumelor. Paralel, cîteva au căpătat,

⁸⁹ *Ibidem*, p. 39.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 231—232.

⁹¹ *Ibidem*, p. 30—31.

⁹² D. Tudor, *op. cit.*, p. 92.

⁹³ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 231.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 245—246.

⁹⁵ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 92—93.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 263—264.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 198—199.

¹⁰¹ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 42—43.

¹⁰² *Ibidem*, p. 94—95.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 167—168.

în denominația satului bihorean (romănesc, în general) și funcționalitatea de supranume, iar, mai nou, de prenume reluate în virtutea tendinței de modernizare a onomasticii. Reluate sint și antroponimicele cu sufixele „-an“ și „-ean“, derivate, după cum am arătat mai înainte, de la nume topice, deasemenea, cu temă daco-latină.

În localitățile bihorene, și nu numai aici, pot fi întâlnite în masă (frecvența fiind iarăși o dovadă a vechimii lor), nume de familie cu temă primară traco-dacică, între care: „Brinduș(a)“ (Suștiu — 1600: „Brendussa“)¹⁰⁴, „Goron“, „Marele“, „Moș“ (Lunca — 1588)¹⁰⁵, „Mușat“, „Mușet“ (sensul apelativului arhaic: „frumos“); sau unul nu prea întâlnit astăzi „Bukoroz“ (Marghita — 1569)¹⁰⁶.

Nenumărate sint derivatele primare și rederivatele ulterioare având la origine apelative latine, cum ar fi: „Cuc“ (Poienii-de-Jos — 1600)¹⁰⁷, „Faur“ (Burda — 1600: „Faour“)¹⁰⁸, „Fișie“, „Mic“, „Mieluț“ (Lelești — 1600: „Melus“)¹⁰⁹, „Morar(u)“ (Seghiște — 1588)¹¹⁰, „Mut“ (și derivatul regresiv de plural „Muț“), „Negru“, „Ne(a)grău“, „Negruț(iu)“ (Săucani — 1583: „Negra“)¹¹¹ și altele.

Dintr-o arie restrînsă provin vechile nume: „Bulzan“ (de la numele topic „Bulz“), „Crișan“ (de la „Criș“; Holod — 1599)¹¹², „Cucurbăta“ (lat. „cucurbita“ = „dovleac“; Valea-Neagră — 1600)¹¹³, „Junc“ (lat. „juventus“ = „tînăr“), „Mera“ (lat. „merus“ = „pur“, „albastru“; Saca — 1600)¹¹⁴, „Păcurar(u)“ (lat. „pecorarius“ = „păstor“) ș.a.

b) Antroponimice evocative și militante:

Martore ale evoluției autohtone, elementele de onomastică românească ilustrează, prin însăși frecvența lor în timp și spațiu, manifestarea perpetuă a conștiinței patriotice-naționale. Venind din vremuri străvechi, numele propriu „Traian“ are la bază cognomenul latin „Traianus“¹¹⁵, purtat, după cum bine se știe, de o personalitate pe cît de celebră pentru Imperiul roman, pe atît de importantă pentru istoria românilor. Ca urmare, acest nume a circulat și circulă la noi (azi ca prenume), cu o uriașă capacitate evocatoare. În Bihor, fapt inedit, el e atestat în scris

¹⁰⁴ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

¹⁰⁵ *Ibidem.*

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ *Ibidem.*

¹¹⁰ *Ibidem.*

¹¹¹ *Ibidem*, p. 259.

¹¹² *Ibidem*, p. 259.

¹¹³ *Ibidem*, p. 215—386.

¹¹⁴ *Ibidem.*

¹¹⁵ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 275.

la 1600, în Cărăndeni, cu fonetismul local (obișnuit și azi): „Trian“¹¹⁶. În fond, acest nume semnifică însăși conștiința latinității noastre.

Elementele lexicale conțin și remarcă prin etimologia lor, în foarte multe cazuri, și rezonanțe ale unor fapte privitoare la organizarea și evoluția societății noastre, constituindu-se astfel în dovezi istorice peremptorii. În această ordine de idei, multe sînt numele proprii românești care, pretutindeni unde ele sînt răspindite, atestă existența vechilor organizări social-politice de origine autohtonă. Din evul mediu timpuriu sînt originare și în Bihor denumirile, de proveniență veche-slavă, „voievod“ și „cneaz“, rezervate conducătorilor de obști satești. Din denumirile acelor demnități vechi ale băștinașilor provine numele de familie „Vaida“ (Vintere — 1552¹¹⁷; zona Holodului — 1561¹¹⁸, Saca — 1600¹¹⁹), care, apoi, a dat și numele localității „Vaida“ (în 1825: „Wauiuada“¹²⁰) și al localității „Voivozi“ (Voivozi-Marghita e atestat între 1291—1294 sub numele de „Kenez“¹²¹).

Ca sinonime mai mult sau mai puțin aproximative pentru denumirea conducătorilor organizațiilor social-politice feudale românești, în părțile crișene s-au folosit și termenii „jude“ (lat. „iudex, -icis“=„judecător“), din care provin numele românești „Judeu“ și „Jude(a)“ (atestat în Suplacu-de-Tinca — „Iudex“ — 1575¹²²) și „crainic“ (cf. și slav „krajnic“=„vestitor“), din care s-a constituit patronimicul „Crainic“ (Crințești — 1580¹²³; Cărăndeni — 1600¹²⁴).

Și un fapt cultural-istoric. Dacă vechiul termen românesc „diac“ (v. sl. „dijaku“) era cîndva sinonim cu „grămătic“, în accepțiunea transilvăneană, el a fost utilizat cu sensul de „știutor de carte, cărturar“. Iar rolul cultural al diecilor în Bihor, începînd cu secolul al XVI-lea, este binecunoscut. Fapt inedit însă, termenul acesta e atestat ca nume propriu de persoană, sub forma „Diac“ (Otomani — 1436¹²⁵), ca și îndeletnicirea, cu un secol mai devreme. Amintirea diecilor se mai păstrează și azi în numele proprii, îndeosebi în supranume de forma „a D'eacului“, răspîndite în diferitele localități bihorene.

Reprezentînd o continuitate din vechime, multe antroponimice (azi: nume de familie ori prenume), desprinse dintr-o tradiție onomastică familială, și-au sporit sensurile prin încorporarea ecourilor popularității unor mari personalități istorice ale poporului nostru, purtătoare ale acestor nume, grație căreia s-au transformat în termeni evocatori pentru glo-

¹¹⁶ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 268—277.

¹¹⁷ Borovszky Samu, *Bihar vármegye és Nagyvárád* (Județul Bihor și Oradea), Budapest, 1901, p. 164.

¹¹⁸ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 359.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 215—386.

¹²⁰ C. Suci u, *op. cit.*, p. 223.

¹²¹ *Ibidem*, p. 257.

¹²² Jakó Zs., *op. cit.*, p. 357.

¹²³ *Ibidem*, p. 215—386.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 268—277.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 215—386.

ria trecutului nostru, și, pe această bază, li s-a imprimat o largă răspîndire pe tot cuprinsul românesc. Astfel, numele de frumoasă tradiție la români, „Dragoș“ (cunoscut în toate cele trei provincii românești din secolul al XIV-lea)¹²⁶ e aflat în scris în Bihor sub variantele „Drago“ (Mizieș — 1580) și „Dragozan“ (Mizieș — 1600)¹²⁷. Rădăcina antroponimicului stă și la baza numelor de localități ca: „Drăgești“ și „Drăgănești“. Prezent în documentele moldovenești încă din sec. XIV (ca nume de domn), „Lațcu“ (derivat prin filieră slavonă de la numele calendaristic „Lazăr“¹²⁸; se menține și azi în numele de familie „Lațco“, „Lascu“ și „Lascău“; notat: „Lasko“ — Groșeni — 1588¹²⁹).

Alte nume cu veche tradiție în onomastica istorică românească sînt apoi: „Dan(a)“¹³⁰ (Săcueni — 1583¹³¹ și Cîmpanii-de-Jos — 1600¹³²), „Vlăd“ (purat de familii domnitoare din Țara Românească, începînd cu sec. XIV¹³³; atestat în Lunca — 1600¹³⁴ și Borz — în același an, cu grafia „Ulad“¹³⁵), „Radu“ (nume specific voievodal în Țara Românească, prin sec. XIV¹³⁶; menționat în Gepiș — 1600¹³⁷). La acestea se mai pot adăuga numele foarte vechi „Mihai“, „Ștefan“ și „Mircea“¹³⁸, care cunosc o recrudescență în răspîndirea lor pe teritoriul județului nostru în perioadele de după (și conținînd) răsunsetul faptelor de vitejie ale marilor voievozi români din provinciile extracarpatiche.

În lupta pentru libertate națională a românilor din Transilvania, reînvînd continuitatea conștiinței romanității și a unității de neam a întregului nostru popor, reprezentanții Școlii ardelenice au recurs la argumente istorice și culturale, între acestea, la loc de seamă situîndu-se acelea din domeniul limbii. Ca reflex al acestei lupte, dar și ca reacție hotărîtă la tendințele de deznationalizare practicate față de românii transilvăneni de către oficialitățile austro-ungare, pe tot parcursul secolului al XIX-lea și la începutul secolului nostru, pînă la Unirea Transilvaniei cu Țara, s-a desfășurat un amplu curent de preluare în onomastica noastră a vechilor nume din istoria romană. Era și un gest simbolic de consolidare și reîmpătrărire a filonului de continuitate din onomastica autohtonă.

Odată reintroduse, numele latinești livrești (prenume, nume gentilice sau cognomene) se vor răspîndi cu repeziciune în toate mediile sociale, din Transilvania și din celelalte provincii românești, grație presti-

¹²⁶ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 113—114.

¹²⁷ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 300.

¹²⁸ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 187.

¹²⁹ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

¹³⁰ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 101.

¹³¹ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 290—291.

¹³⁴ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 215—386.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 219.

¹³⁶ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 239—240.

¹³⁷ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 252.

¹³⁸ Christian Ionescu, *op. cit.*, p. 210—211, 212, 264—265.

giului romanității, facturii limbii noastre și capacității evocative a termenilor, marcînd începutul modernizării onomasticii românești.

Nenumărate au fost și antroponimicele cu funcție evocativ-militantă care au circulat cu secolul trecut în Bihor. Între 1824—1900, reperăm în aria bihoreană prenume ca: „August(in)” (Beiuș, Lupoia), „Aurel(iu)”-„Aurelia” (Cheresig, Lăzăreni, Lupoia, Roșia, Săucani), „Coriolan” (Băița, Oradea, Tășad), „Cornel(iu)”-„Cornelia” (Beiuș, Căușd, Gepiș, Oradea, Remetea, Roit), „Iuliu”-„Iulia(na)” (Ciuhoi, Finiș, Holod, Oradea), „Iustin(a)” (Sirbi, Totoreni), „Liviu”-„Livia” (Luncșoara, Oșorhei, Seghiște), „Lucreția” (Oradea; poeta Lucreția Suciu), „Octav(ian)” (Beiuș), „Sabin(a)” (Beiuș, Oradea, Talpoș), „Sever” (Cheșa, Uileacu-de-Beiuș, Păulești), „Silviu”-„Silvia” (Lugașu-de-Sus), „Tiberiu” (Oradea), „Valer(iu)”-„Valeria” (Mierlău, Talpoș, Tășad), „Virgil” (Cociuba-Mare, Lăzăreni) ș.a.

După 1848, circulau frecvent în localitățile bihorene numele istorico-legendare, iarăși cu semnificație: „Romulus” și „Remus”; dealtfel, doi dintre fiii luptătorului patriot Partenie Cosma (1837—1923), originar din Beiuș, sînt printre primii care au purtat aceste prenume, ambele în cadrul aceleiași familii. În contextul de mai sus se înscriu și pseudonimele purtate de cărturari cunoscuți, foști elevi ai liceului din Beiuș, ca: „Pompiliu” (Moise Popoviciu), „Scipio(ne)” (Ioniță Bădescu) sau „Longin” (Francisc Hossu).¹³⁹

*
* *
*

Firește, n-am epuizat întregul domeniu al denominației bihorene, elementul autohton ar putea fi evidențiat și în alte categorii de termeni, cum ar fi aceea a denumirii locale a corpurilor cerești sau a zoonimiei, dar ar putea fi extinse investigațiile, mai pe larg și în zona apelativelor (cu nenumăratele nume populare date plantelor și animalelor, obiectelor din inventarul gospodăresc, în general, terminologia etnografică), în aceea a termenilor de înrudire, a prenumelor, poreclelor și supranumelor. Cum ne-am propus însă să facem doar o scurtă incursiune în cele mai reprezentative sectoare ale acestui tezaur lingvistic, ne vom opri aci, avînd certitudinea că, din cele prezentate rezultă cu prisosință vechimea, continuitatea, stabilitatea, productivitatea și frecvența elementului autohton, daco-latin, în ramificația bihoreană a limbii române.

¹³⁹ Aurel Tripon, *op. cit.*, T. Neș, *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937.